

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola

**Térformáló folyamatok és az életminőség
kölcönhatásainak vizsgálata Gyulán**

PhD értekezés tézisei

Rozsnyai Katalin

Témavezető:
Dr. Tóth József
rector emeritus, professzor emeritus

PÉCS, 2011

A doktori iskola címe:

PTE Földtudományok Doktori Iskola

vezetője: Dr. Dövényi Zoltán D.Sc.

egyetemi tanár, a földrajztudomány doktora
PTE TTK Földrajzi Intézet
Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék

A doktori témacsoport címe:

Terület- és településfejlesztés

vezetője: Dr. Tóth József D.Sc.

professzor emeritus, a földrajztudomány doktora,
rector emeritus
PTE TTK Földrajzi Intézet

A disszertáció tudományága:

Terület- és településfejlesztés

Témavezetője: Dr. Tóth József D.Sc.

professzor emeritus, a földrajztudomány doktora,
rector emeritus
PTE TTK Földrajzi Intézet

I. BEVEZETÉS

1. A témaválasztás indoklása

A rendszerváltás és az annak nyomán kibontakozó gyökeres társadalmi-gazdasági folyamatok új alternatívákat teremtettek és minden tekintetben jelentősen átstrukturálták a korábban meghatározó fejlődési tendenciákat. A társadalom és az egyének törekvéseinek megvalósítása két évtized óta ebben az új mozgástérben zajlik. Ez az időtartam elegendő volt ahhoz, hogy kirajzolódjanak a rendszerváltás nyomán bekövetkezett makrováltozások és feltárhatóvá váltak azok a társadalom mélyebb rétegeiben zajló mikro-átalakulások is, amelyek egy-egy térség és az ott élő társadalom történéseinek felszínre alatt ható belső folyamatokra vetnek fényt.

A differenciálódás, polarizálódás és dezintegrálódás társadalmi-szerkezeti jegyei mára már köztudottak és elfogadottak a tudományos közéletben, akárcsak a területi különbségek növekedését bemutató kutatások eredményei is (MAKARA P. 1997, FERGE ZS. 1998, TÓTH J. 2002, 2004, 2008, M. CSÁSZÁR ZS. 2004, BAUER B.-SZABÓ A. 2005).

A hatékony válságkezelés és a felzárkózás csakis az adott térségben történelmileg kialakult társadalmi-gazdasági folyamatok kölcsönhatásainak ismeretében, a „belső energiák” és a különféle szintű területi fejlesztési elképzelések összhangjának kialakításával és az azokba való szerves bekapcsolódással érhető el.

Doktori értekezésem témaválasztásában az egyik ösztönző erő Gyula város gyors ütemű átalakulása volt. A város új külsőt vett fel, de vajon milyen folyamatok mozgatják a változásokat? És milyen értékek jelennek meg a település által nyújtott életminőségben? Hogyan formálják át a globalizáció és a piaccgazdaság folyamatai a város korábbi társadalmát és gazdaságát?

A mindent átható változások közül vizsgálatom egy fontos elemet, az életminőség alakulását kívánja nyomon követni, mivel ma már az emberi társadalom egyik legalapvetőbb célja életminőségének fejlesztése.

Az életminőség-kutatásokat sok tudományterület felhasználja különböző tartalmú minőségi mutatók alkotása során is. Ezen mutatók nagyon változatos szempontrendszer szerint minősítő jellegű objektív és/vagy szubjektív adatokat tartalmaznak. Megtalálhatóak például a szociológia mellett a geográfia, a közgazdaságtudományok, az egészségügytudományok és a pszichológia eszköztárában is. *Néhány példa a gyakorlati alkalmazási lehetőségekből:* Különböző kritériumok alapján az életminőség szempontjából gyakran rangsorolják az államokat vagy a nagyvárosokat is (TÓTH J. 2008).

A globalizáció során például sok helyen már a városmarketing eszközeként használják a „városi életminőség rangsorait” (ROGERSON, R. 1999, TIMÁR J. 2003).

Turizmus-specifikus életminőség-index (TRQL) célja annak meghatározása, hogy a turizmus milyen szerepet játszik az emberek életminőségében (KOVÁCS B.-HORKAY N.-MICHALKÓ G. 2006).

Magyarországon is jelentősek az egészséggel kapcsolatos életminőség-kutatások, ezek körébe tartoznak 1988-tól a „Hungarostudy” országos reprezentatív felmérések is. A „Hungarostudy” 2002-ben és 2006-ban folytatott vizsgálatait voltak az elmúlt évek legkiemelkedőbb adatgyűjtései (KOPP M.-SKRABSKI Á. 1995, KOPP M. - KOVÁCS M.E. 2006, KOPP M. 2008).

Az életminőség vizsgálatát két kiemelt jelentőségű korosztály – a szépkorúak és a fiatalok körében végeztem.

Értekezésemben „*szépkorúakról*” írok, mert olyan méltó, összefoglaló elnevezésnek tartom, amely alkalmas az időskor sokféle fogalomértelmezési különbségeit meghaladó lényegi egység kifejezésére.

A *nyugdíjas korosztály* jelentőségének növekedése a 21. század egyik meghatározó társadalmi tendenciája. A Föld lakói közül 1950-ben még csak minden tízedik volt időskorú, 2000-re már minden nyolcadik. Becslések szerint századunk közepére Európa lakóinak 36-37%-a idős emberekből áll majd (DOBOSSY I.-S. MOLNÁR E.-VIRÁGH E. 2003). Az idősök számának növekedésével új kihívások jelentek meg a társadalomban, az egészségügy és a szociális ellátás területein.

Mindez nem csupán a nyugdíjas társadalom belügye. Az idősök foglalkoztatása egyes területeken ma már számottevő szerepet tölt be a fejlett Európa munkaerőhiányának enyhítésében is. Több országban már növelték, sok helyen pedig most tervezik a nyugdíjkorhatár emelését.

Ennek a társadalmi csoportnak a fejlett országokban már sajátos életvitele is kialakult, amelynek középpontjában az *életminőség megőrzése* áll. Az erre való felkészülés számos olyan – az időskorra vonatkozó – ismeret elsajátítását igényli, amelyek a korábbi életszakaszokban nem jellemzőek (pl. táplálkozás, testi és lelki egészségvédelem) (JENSZKY Z. 2003).

Bizonyított tény, hogy a szellemi aktivitás megőrzése akár évekkel meghosszabbíthatja az alkotó, cselekvő életszakaszt (BEREGI E. 1999). Nyilvánvaló, hogy például az új időskori tanulóközösségek kialakulása, az azokban való részvétel fontos szerepet tölt be a társadalmi kapcsolatok megőrzésében és az egyén önértékelésének javításában (BEREGI E. 1999, SZEGEDY K. 2007, ROZSNYAI K. 2011).

Értekezésem másik „főszereplői” a *fiatalok*, akik társadalmi jelentősége szintén hatalmas, hiszen komoly szerepük van térségünkben is a jövő formálásában.

Az ifjúság olyan sajátos szociológiai, pszichológiai, tudati jellemzőkkel rendelkező életkori társadalmi csoport, amelynek élethelyzetét, belső tagoltságát az életfeltételeit megteremtő társadalmi környezet sajátosságai határozzák meg (GAZSÓ F.-LAKI L. 2004). Minél erőteljesebbek a társadalom makrofolyamataiban végbement változások, annál jelentősebbek a nemzedéki különbségek is.

Kiindulópontom az, hogy a társadalmi-gazdasági változások különféle hatásait elsősorban a családokon belül fejtik ki, a megváltozott élethelyzet következő generációkra történő „átörökítésével”. Mivel a rendszerváltást követő makrogazdasági és munkaerőpiaci változások a generációs újratermelés feltételeit és körülményeit gyökeresen átalakították, a fiatalok körében kialakult

helyzet ismeretéből következtetni lehet arra is, hogy milyen társadalmi problémákkal kell szembenéznük az elkövetkező években felnőtté váló serdülőknek.

A rendszerváltás a tapasztalatok szerint is még inkább kiélezte a társadalom generációs ellentmondásait. Az újabb kutatások – elsősorban az „Ifjúság 2000” valamint a korábbi kutatásokkal szintézist teremtő 2003. évi összegzés, és az „Ifjúság 2004” már a generációs újratermelődés egészét veszélyeztető „szükségállapot” kialakulását vélelmezik (SZABÓ A.- BAUER B.-LAKI L. 2002, GAZSÓ F.-LAKI L. 2004, BAUER B.-SZABÓ A. 2005).

Mivel ennek a különleges súlyú problémának a lokális feltárása a város társadalmi-gazdasági fejlődésének eljövendő lehetőségeire és veszélyeire is felhívhatja a figyelmet, ezért a komplex téma témakörömhöz kapcsolódó egyes tényezőinek vizsgálatát a saját kutatásomba is beillesztettem.

2. Célok, hipotézisek

Értekezésem *elsődleges célja* annak feltárása, hogy milyen társadalmi-gazdasági folyamatok alakították és formálják napjainkban is Gyula város fejlődését, és azok miként hatnak a bel- és külterületen élő szépkorúak, illetve a fiatalok sorsának alakulására, életminőségük színvonalára.

A társadalmi statisztika sokféle keresztmetszeti és makrostatisztikai adatot közöl az általam vizsgált korosztályok tagjairól. Arról viszont rendkívül kevés kutatás szól¹ - főként a szépkorúak esetében -, hogy a bemutatott statisztikai adatsorok a személyes életsorsokkal milyen kapcsolatban vannak, a nyugdíj előtti „előélet” például hogyan befolyásolja a szépkorúak további életét. Engem a megismerésnek ez a kevésbé kutatott, személyesebb szelete is érdekelt.

A *szépkorúak* vonatkozásában vizsgálatommal a település eltérő térstruktúrájában élő szépkorúak életminőségének, életmódjának a rendszerváltással és az életkor előre haladtával bekövetkezett néhány fontosabb változását és jelenlegi helyzetét kívánom elemezni.

A *fiatal korosztály* esetében elsősorban azt kutatom, hogy a bel- és külterületen élő fiatalok lakhatási körülményeinek, anyagi kondícióinak, egészségi állapotának és életmódjának milyen azonos és eltérő jegyei vannak.

Az életminőség egyik alaptényezője az egyén testi-lelki állapota, közérzete. Ezért a *szubjektív egészségérzet* legfontosabb jelzőértékeinek meghatározását kiemelt feladatommak tartom a szépkorúak és a fiatalok vizsgálati mintáiban egyaránt.

Értekezésem tartalmi és szerkezeti szempontból *három nagy szerkezeti egységből áll*. Az első részben témám feldolgozásának célkitűzéseit, hipotéziseit és módszertani kérdéseit tekintem át. A második részben ismertetem, hogy

¹ A néhány vonatkozó nagyobb volumenű hazai kutatás egyike az „Életünk fordulópontjai” elnevezést viselte, és a KSH Népelességtudományi Kutatóintézet munkatársai végezték (DOBOSSY I.-S.MOLNÁR E.-VIRÁGH E. 2003).

Gyula város eddigi történelmi fejlődése során melyek voltak az életminőséget befolyásoló legfontosabb társadalmi-gazdasági folyamatok és tényezők. A harmadik részben a Gyulán élő szépkorúak és fiatalok körében végzett életminőség-vizsgálatom eredményeit elemzem.

Kutatási célkitűzéseim és a vizsgálandó fő kérdésköreim alapján az alábbi *hipotéziseket* fogalmaztam meg:

1. Valószínűnek tartom, hogy a Gyula város által ma nyújtott településszintű életminőségi lehetőségeknek részét képezik a történelmi fejlődés korábbi eredményei, a megyeközpont szerepből és a lokálpatrióta polgári szakemberekből álló csoportok hatásai.
2. Feltételezem, hogy a város fejlődését egy évszázad óta lefékező társadalmi-gazdasági tényezők a rendszerváltást követő két évtized alatt lényegesen módosultak.
3. Valószínűnek tartom, hogy a belterületen élő, magasabb iskolai végzettségű és társadalmi státuszú egyének a korábban megszerzett érvényesülési készségeiket és előnyeket a nyugdíjas korukban is megőrizték.
4. Úgy vélem, hogy a rendszerváltozás óta a Gyulán élő ifjúság körében is az országos trendeknek megfelelő társadalmi-gazdasági és értékrendszerei változások mennek végbe.
5. Valószínűnek tartom, hogy a bel- és külterületen élő fiatalok jelentős hányada a közös életkori jellemzők mellett eltérő lakhatási, anyagi és életmódbeli sajátosságokkal is rendelkezik. Ezek elsősorban a szüleik által elért anyagi és társadalmi pozíciók hatásait tükrözik.
6. Feltételezem, hogy a fiatalok jelentős részénél a rendszertelen, mozgásszegény vagy hajszolt életmód hatására a munkaképességüket, életminőségüket károsan befolyásoló betegségek, illetve pszichoszomatikus tünetek tapasztalhatóak.

3. Kutatási módszerek

3.1. Gyula város fejlődéstörténete feltárásának módszerei

A terület- és településfejlesztés körébe tartozó disszertációm elkészítése során *multidiszciplináris módszertant* alkalmaztam. Ennek a társadalomföldrajzi eszköztára mellett voltak történelemtudományi, egészségtudományi, klinikai pszichológiai és matematikai-statisztikai elemei is.

Az értekezésemben kitűzött céljaim eléréséhez és a hipotéziseim megválaszolásához elsődleges és másodlagos adatfelvételi módszereket alkalmaztam.

A kutatás során először a *szakirodalom tanulmányozását és szekunder elemzést folytattam*, ami beavatkozásmentes módszer. Ezután *fókuszcsoportos vizsgálatokat* végeztem a későbbi vizsgálati mintám korcsoportjainak szereplőivel (10-10 fővel). A kapott eredmények segítettek a kutatás következő szakaszát jelentő *primer adatgyűjtéshez* szükséges kérdőívem pontosítását. Az adatok elemzése *kvalitatív és kvantitatív módszerekkel* történt.

Másodlagos módszerként a Gyula városra vonatkozó, témakörömhöz kapcsolódó *szakirodalom áttanulmányozása* során a tartalomelemzés módszerével is élve a település történelmi fejlődésének, társadalmi-gazdasági folyamatainak sokaságából kiválasztottam azokat, amelyek a lakosság életkörülményeit, életfeltételeit és életminőségét a legerőteljesebben befolyásolják.

Gyula város életminőséget befolyásoló fejlesztési tényezőinek elemzéséhez a *SWOT-analízis módszerét* alkalmaztam. Ezen tevékenységemet elsődleges adatgyűjtési módszerrel, *terepi kutatással* egészítettem ki. Ennek során a város szuburbanizációs övezetében, a külterület fő közlekedési tengelyei mentén tanyák és más ingatlanok fő funkcióinak megfigyeléses rögzítését végeztem, esetenkénti fényképezéses dokumentálással.

Az elsődleges és másodlagos kutatási adatszerzési módszerekkel kapott információm alapján készített elemzéseim olyan *szintetizálására* törekedtem, amelynek a centrumában a lakosság életminőségének feltételrendszere és jellemzői szerepeltek.

3.2. A kérdőíves vizsgálatok módszerei és néhány sajátossága

Saját kutatásom során Gyulán élő szépkorúak és fiatalok életminőségét életkor-specifikus kérdőívek segítségével vizsgáltam.

Az összesen 350 fős teljes vizsgálati minta két részből állt, az egyiket a 180 fős almintát képező szépkorúak, a másikat a 170 fős fiatalok alkották. Bár ez a minta nem volt reprezentatív, panelként alkalmas arra, hogy az általam vizsgált témakörökben az adott korcsoportokban Gyulán érvényesülő fő tendenciákat jelezze.

A lakótér és szépkorúak esetében a korábban betöltött társadalmi státusz előfeltevéseim szerint jelentős szerepet játszhat az egyén életminőségében, ezért a város bel- és külterületén élő vizsgálati személyekből külön csoportokat alkottam. Így a szépkorúak esetében 3 csoportom volt, amelyeket belterületiek, külterületiek és a Szent István Egyetem Nyugdíjas Akadémiáján tanulók alkották. A fiatalok esetében a belterületi és külterületi csoportok mellett a Gyula belterületén élő, egyetemi alapképzésben résztvevő fiatalok vettek részt.²

A szépkorúaknál 60 évesek és annál idősebbek kerülhettek be a vizsgálati mintába, a fiataloknál a 18-29 év közöttiek.

A külterületen élők a kérdőívekből a tanyahasználati módra és a belterülettel való kapcsolattartásra vonatkozó kérdéskörökkel bővített változatokat kaptak. A fiataloknál az összehasonlíthatóság érdekében az „Ifjúság 2000” országos, reprezentatív felmérés néhány kérdéskörét is felhasználtam (GAZSÓ F.- LAKI L. 2004).

² A csoportok elnevezése a továbbiakban a szépkorúaknál: akadémiasok, belterületiek és külterületiek. A fiataloknál: egyetemisták, belterületiek és külterületiek.

A kérdőívek fő témakörei:

1. Személyes adatok.
2. Lakhatási körülmények.
3. Anyagi helyzet.
4. A testi és lelki egészségállapot jellemzői.
5. Társadalmi kapcsolatok és problémamegoldási módok.
6. Az életmód jellemzői.
7. Az 1990-es rendszerváltás néhány következménye.
8. Jövőre vonatkozó elképzelések.

Kérdőíves vizsgálataimban az *életminőség* meghatározó tényezőinek a személyes életfeltételek objektív adatait és a testi-lelki-szociális egyéni állapotról kialakított szubjektív vélekedéseket tekintettem.

A kérdőíves vizsgálatok adatait kvalitatív és kvantitatív módszerekkel elemeztem. Ezt követően grafikus megjelenítéssel, ábrák és táblázatok segítségével az eredmények szemléletes megjelenítésére törekedtem.

II. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

1. A városfejlődés életminőséget befolyásoló fő tényezői

A városfejlődés történelmi változásai alapján megállapítottam, hogy az életminőséget formáló belső tényezők közül meghatározó annak a *polgári csoportosulásnak* a kialakulása, amely a 18. század végétől egyre nagyobb hatással volt a civilizációs viszonyok, a városi infrastruktúra és a kulturális fejlődés előrehaladására. Ebben a sokszínű csoportban a vármegyei tisztviselők, a különféle megyei intézmények vezető szakértelmisége (pl. orvosok, mérnökök) mellett részt vettek a megyei közgyűlés felvilágosult középbirtokos képviselői, és támogatta az előrehaladást néhány helyi főnemes és nagybirtokos is.

Bár a *külső okok* – a vasúti csomópont és az ipari-kereskedelmi központ Békéscsabára kerülése, a trianoni határhúzás nyomán „megcsonkított” saját vonzaskörzet, a megyeszékhely pozíció elvesztése, az államszocialista területfejlesztésben kialakult hátrányos helyzet – többször is akadályozták a város fejlődését, a lokálpatrióta polgárság körében mindig kialakultak olyan „alternatív” fejlesztési lehetőségek, amelyek elősegítették a belső erőforrásokra épülő előrehaladást. (Például a Várfürdő kialakítása, a Várszínház beindítása és más kulturális kezdeményezések.)

A város rendszerváltás utáni időszakának elemzéséből is kiderült, hogy a település városfejlesztő erőként továbbra is épít lokálpatrióta művelt polgárainak tevékenységére és örökölt lehetőségeire. Ezt bizonyítják a *megyei funkciókat* is ellátó, kiemelt támogatással működő intézményei (pl. Megyei Bíróság, Főügyészség, Pándy Kálmán Megyei Kórház), sokszínű iskolarendszere, kulturális élete és növekvő turisztikai vonzereje. Erre utal a rendszerváltást követő képviselőtestületének lokálpatrióta, magas iskolai végzettségű összetétele és gazdasági mutatóinak egy része (pl. kábel tv-vel való ellátottság, internethasználat arányai és más kommunikációs adatok).

Az uniós csatlakozást követően az életminőség javításához kapcsolódó fejlesztési prioritások megfelelő pályázati anyagai támogatásban részesültek. Ez tette lehetővé azt, hogy Gyula – a rendkívül nehéz gazdasági helyzet ellenére – a békési térség egyik legsikeresebb városa maradt.

Ezen eredmények alapján igazoltnak találok a város által ma nyújtható életminőség „gyökereire” vonatkozó 1. hipotézisemet („*Valószínűnek tartom, hogy a Gyula város által ma nyújtott településszintű életminőségi lehetőségeknek részét képezik a történelmi fejlődés korábbi eredményei, a megyeközpont szerepből és a lokálpatrióta polgári szakemberekből álló csoportok hatásai.*”)

A rendszerváltás egyik legsúlyosabb következménye a városban is az állandósuló, nagyarányú *munkanélküliség* és a *korstruktúra folyamatos romlása*. Ennek egyik, vizsgálatom által is érintett oka az, hogy időben elhúzódó az önálló egzisztencia megteremtése és a gyermekvállalás. Ez komoly szerepet játszik a természetes szaporodás rohamos csökkenésében is. A város demográfiai helyzetének romlása több évtizedes folyamat, amelyben időszakonként más és más tényezők domináltak. Sajátos jelenség az, hogy a művelt és gyermekeinek biztos jövőt szánó helyi polgári értelmiségi csoportok tehetséges gyermekeinek nagy része elhagyja a várost, vagy másutt tanul egyetemen, vagy azt követően nem talál megfelelő lehetőséget a város szűk állás kínálatában. A fiatalok utánpótlását a környékbeli falvakból és Románia határmenti településeiből betelepülők alkotják, ami újabb kihívást jelent a város társadalmának érték-megőrzésében is.

A rendszerváltás utáni társadalmi-gazdasági folyamatok felerősítették a város külterületén és a tanyavilágában megindult *szuburbanizációs átalakulást*. A település szerkezetében egyre dinamikusabb átstrukturálódási folyamat bontakozik ki, amely közvetlenül is javítja a tanyavilágban élők életminőségének lehetőségeit. Elsősorban a közlekedési infrastruktúra javulása, a kommunikációs eszközökkel való ellátottság és a kereskedelmi – szolgáltató szféra bővülő kínálata hat pozitívan a létkörülményeikre.

Az elmúlt 20 év változásainak vizsgálata egyértelművé tette azt, hogy az utóbbi évtized látványos előrehaladása ellenére *Gyula további fejlődését több fontos tényező is veszélyezteti*. A demográfiai viszonyok romlása és az állandósult munkanélküliség annak a jelei, hogy *a város gazdaságából hiányoznak azok a versenyképes, modern vállalkozások, amelyek dinamizálnák a település gazdasági fejlődését és társadalmát*. A potenciális lehetőségek (pl. az egészségipar) megvalósításához széleskörű, összehangolt térségi és településfejlesztési politikával kellene megteremteni az előfeltételeket – ám az ehhez szükséges összefogásnak még a szemléleti alapjai is hiányoznak. A „felszín alatti” társadalomban zajló ellentmondásos, feszültségekkel terhes folyamatok is olyan veszélyeket hordoznak, amelyek „lefékezhetik” a város fejlődését és elmiyan elvesznek azok a esélyek, amelyek egy alternatív stratégiai út felé vezetnek.

Bár a városfejlesztésben tapasztalható a szolgáltató gazdaság irányába történő elmozdulás és a nemzetközi gyógyhely létrehozása érdekében is vannak

erőfeszítések, de a tradicionális társadalmi-gazdasági struktúra folyamatai egyenlőre nem teremtenek ehhez biztos alapot.

Vizsgálati eredményeim alapján csak részben tűnik igazolhatónak a város fejlődésével kapcsolatos 2. hipotézisem. („*Feltételezem, hogy a város fejlődését egy évszázad óta leféléző társadalmi-gazdasági tényezők a rendszerváltást követő két évtized alatt lényegesen módosultak.*”)

Bemutattam, hogy Gyula előrehaladásának fő gátló tényezői, elsősorban a csekély népességmegtartó képessége a rendszerváltást követően is jellemző maradt, de megváltozott annak megnyilvánulási módja, mivel abban jelentős szerepet kapott a korábban nem tapasztalt munkanélküliség is.

A városnak most is vannak fejlesztési perspektívái, ezek áttekintését az 1. táblázatban mutatom be.

Gyula a közép-békési centrum egyik települése, amely a Dél-Alföldi Régió és a Magyar-Román Eurorégió fejlesztési térségébe tartozik. A város jövőjét ebben a több dimenziós erőterben kell megteremteni megfelelő fejlesztési stratégiával, hatékony pályázatmenedzseléssel, a szakemberek összefogásával és jó érdekérvényesítéssel.

Az esélyeket növeli, hogy számos kutató és gyakorló szakember (pl. Róna Péter, Rácz Jenő, Repa Imre) szerint a komplex egészségügy lesz a kibontakozó új Kondratyev-ciklus egyik stratégiai ágazata, amelyben a különféle új technológiák (nano, bio, info, orvosi) integrálódnak. Mindez új távlatokat nyithat a város fejlődése előtt és egyben nagy kihívásokat is jelent, hiszen meg kell teremteni a modernizációhoz szükséges társadalmi innovációs alapot (RÓNA P. ÉS MTSAI 2010).

A város jövőjét fenyegető gyengeségek és veszélyek jelentős része országos viszonylatban is jellemző.

*1. táblázat. Gyula életminőséget befolyásoló fejlesztési lehetőségeinek
SWOT-analízise*

<p>Erősségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - a magas fejlődési potenciállal rendelkező közép-békési centrum egyik városa; - a polgári identitással rendelkező aktív társadalmi csoportok; - erős lokálpatriotizmus; - a kultúra, a turizmus, az egészségügy és a szociális terület fejlett intézményrendszere; - iskolázott humán erőforrások aránya; - élő kapcsolat az elszármazott gyulaiakkal; - a szolgáltatások színvonala magasabb az átlagnál és a határmenti romániai szolgáltatások színvonalánál; - demokratikus városvezetés; - a határon túli településekre is kiterjedő vonzáskörzet; - kiváló minőségű gyógy- és termálvízkészlet; - sokszínű táji környezet; - minőségi hús- és zöldség előállításának tradíciói; - széleskörű nemzetközi kapcsolatok; - együttműködés Araddal. 	<p>Gyengeségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - hiányoznak a fejlődést dinamizáló gazdasági ágazatok; - nincsenek versenyképes modern vállalkozások és vállalatok; - nincs „pártok felett” álló városfejlesztési stratégia; - egyre erőteljesebbek a politikai megosztottság hatásai; - a folyton változó hatalmi elit nem kellően felkészült; - magas az állandósult munkanélküliség; - gyenge a város népességmegtartó képessége; - elöregedő korstruktúra; - állandósult érdekellentétek a megyében a települések közötti kapcsolatokban; - nincsenek közös magyar- román stratégiai fejlesztési célok; - nincsenek kellő számban idegen nyelven felső fokon kommunikálni képes szakemberek.
<p>Lehetőségek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nemzetközi gyógyhellyé fejlesztés; - a világ jellegzetes fürdőtípusait megvalósító „világfürdő” létrehozása; - egészségipari tudásközpont kialakítása; - speciális felsőoktatási képzések megszervezése; - minőségi élelmiszergyártás; - a magyar – román határmenti turizmus hálózatának kialakítása; - nemzetközi minőségbiztosítási rendszerrel ellátott szolgáltatási hálózat létrehozása; - mozgásszervi rehabilitációs központ kialakítása; - nemzetközi egészségbiztosítók, betegküldő vállalkozások megnyerése; - a keleteurópai üzleti együttműködések kiszélesítése; - a kibontakozó Kondratyev-ciklusban az egészségipar az egyik megatrend lesz. 	<p>Veszélyek:</p> <ul style="list-style-type: none"> - a gazdasági- szociális válság elhúzódik; - az egészségügyi, oktatási és kulturális célú költségvetések beszűkülése; - a fiatal generáció jelentős része nem lesz képes a polgári létforma anyagi feltételeinek megteremtésére; - a felnövő generációk körében a polgári értékek közömbössé lesznek; - a város civil társadalma elerőtlenedik; - az érdekellentétek megakadályozzák a szolgáltató rendszerek kiépítését; - a város nem használja ki eléggé a határmenti euroregionális lehetőségeit; - nem sikerül a fejlesztésekben érdekeltke összefogása.

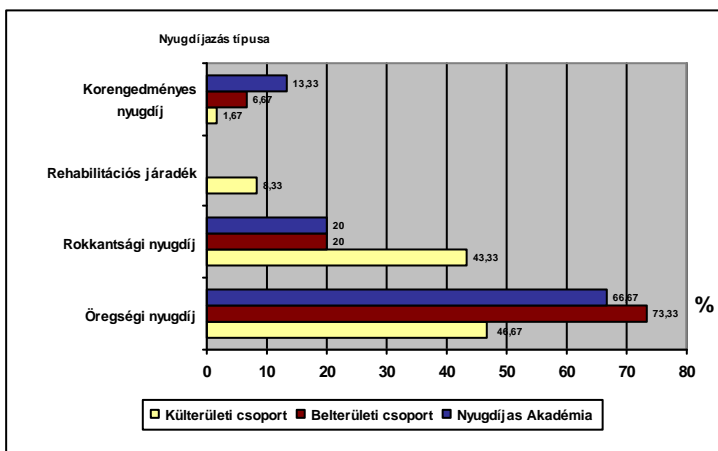
Forrás: Saját szerkesztés

2. A székporúak körében végzett vizsgálat eredményei

2.1. A csoportok jellemzői, lakhatási és anyagi kondíciói

Az általam vizsgált három csoportban az *iskolázottsági szintbeli különbségek* hatalmasak. A külterületiek csoportjában az általános iskolát végeztek, a belterületieknél a szakmunkások vannak a legtöbben, az akadémiasoknál a diplomával rendelkezők.

A vizsgálati személyek valamennyien nyugdíjas státusszal rendelkeznek, valamilyen nyugdíj vagy nyugdíjszerű ellátásban részesülnek. A külterületieknél rendkívül magas a rokkantnyugdíjasok aránya (43,33%) és számottevő a rehabilitációs járadékban részesülők képviselője is (8,33%). Összességében a nyugdíjazás módjának adatai felvetik – főként a külterületiekénél – a korai egészségromlás és/vagy a munkanélküliségből a nyugdíjba menekülés lehetőségét is.

1. ábra. Az alanyi jogú nyugdíjazás típusainak arányai a csoportokban (%)

Forrás: Saját szerkesztés

A magasabb iskolázottsággal betöltött nagyobb társadalmi és anyagi elismertséggel járó pozíciók nyomán a *jövedelmi viszonyokban* is markáns különbségek vannak. Az akadémisták közel felének (41,6%) 111 ezer forint vagy annál is nagyobb az egy főre jutó havi nyugdíja. Egytizedük a 131-150 ezres kategóriába tartozik, néhányan (6,66%) ennél is nagyobb jövedelemmel rendelkeznek. A külterületi csoport döntő többségének (85%) az egy főre jutó jövedelme 70 ezer forint alatti, több mint a felének (55%) 50 ezer forint vagy annál kisebb a járandósága és egyötödüknek maximum 30 ezer forintból vagy kevesebb összegből kell megélniük.

A *lakhatási körülményekben* is jelentős különbségek vannak. Az akadémiasok körében a legtöbben 3 szobás családi házban laknak, a tanyákon

élőknél a döntő többségnek 2 szobás az ingatlanja (68,33%), egyötödük egyszobás lakásban él, 3 szobával rendelkezik egytizedük. Az életminőség különbségei a komfortfokozatokban is megjelennek; a külterületen élők több mint egytizedének (13,33%) a lakásában még ma sincs áram- és vízellátás, több mint egyharmaduk (35%) pedig félkomfortos vagy komfortos ingatlan tulajdonosa. Leromlott állagú közel egyötödük és felújítás kellene további egyharmad esetében (36,67%). (A felmérésben szereplő tanyák az utak közelében, megközelíthető helyeken vannak. Vajon milyen viszonyok lehetnek jellemzőek az esőben-hóban a világtól elzárt távoli tanyavilágban?!)

Természetesen más csoportokban is vannak felújítási igények – de jóval kisebb arányban – az akadémiasok egyötödénél (21,67%) és a belterületiek egytizedénél. A kiváló állapotúnak ítélt ingatlanok aránya csoportonként 12-18% közötti.

Összességében a tanyákon élők kevesebb kommunikációs és mobilitási lehetőséget használhatnak mint belterületi társaik. Majdnem feleannyi körükben a mobiltelefonnal rendelkezők aránya mint az akadémiasoknál. Csak egy embernek van a csoportból számítógépe és egynegyedik tud gépkocsival is közlekedni. A belterületiek egyharmada, az akadémiasok közel fele (48,33%) rendelkezik autóval és a különféle modern technikai eszközökkel való ellátottságuk is jobb. Az akadémisták 65%-ának van számítógépe vagy laptopja, többen közülük nem vagy alig használják azt, mégis megvan az esélye annak, hogy éljenek ennek a modern kommunikációs eszköznek a lehetőségeivel.

Az anyagi körülmények, a közlekedési viszonyok és az életkori sajátosságok is befolyásolják a társadalmi-baráti kapcsolatok alakulását is. A teljes vizsgálati minta közel egyötödének (16,67%) nincsen barátja. Az idősek jelentős arányban kapnak családtagjaiktól különböző formákban segítséget, mégis a vizsgálati minta egy részére jellemző a *magárahagyatottság*. A megkérdezettek 15%-nak betegsége esetén senki sem segít. Ezt a választ adta a most még többségben jó egészségi állapotban lévő akadémiasok közel egyharmada (28,33%) és a legidősebb átlagéletkorú belterületiek több mint egytizede (13,33%).

2.2. A testi és lelki egészségállapot néhány jellemzője

Az *egészségi állapot* is tükrözi a csoportok előéleti jellemzőit. Bár a szubjektív egészségérzet körében a vizsgálati személyek által jelölt betegségtípusok az időskorban megszokottak, azok megoszlásában érzékelhető különbségek vannak az eltérő életutakkal rendelkező csoportok között.

A szív- és érrendszeri és az agyérbetegségek összesített értéke a teljes vizsgálati minta legdominánsabb betegségtípusa (51,11%), de csoport szintjén előfordulási arányuk az akadémiasok körében a legnagyobb (56,67%) és a tanyákon élők körében a legkisebb (38,34%). Ahogyan az előző esetben úgy az emésztőrendszeri betegségek esetén is valószínűsíthető, hogy az akadémias csoport korábbi stresszesebb életmódjával lehet összefüggésben annak magasabb aránya (18,33%) mint a külterületi csoportnál (11,67%). A mozgásszervi betegségek aránya a mostohább körülmények közötti, fizikailag

megterhelő munkát végző tanyai lakosság körében nagyobb (46,67%) mint az akadémiasoknál (38,33%).

A lakókörnyezettel és az életmóddal is összefüggésben lehet az, hogy az allergiás megbetegedések aránya kisebb a külterületiekénél (5%) mint a belterületiekénél (11,67%).(Hasonló aránybeli eltolódás volt a fiatalok eredményeiben is.)

A tanyán élők több mint fele (51,67%) betegnek vallja magát, további 15% rossz egészségi állapotú, egynegyedük átlagos, közel egytizedük (8,33%) jó egészséggel örvend. Egytizedük pszichiátriai problémákat is jelzett.

Az akadémiasok egyötöde beteg vagy rossz egészségi állapotú, több mint egyharmaduk átlagosnak érzi helyzetét, 40%-uk pedig jönnek vagy kiválónak ítélik egészségét.

A külterületiek rossz egészségi állapotára utal az is, hogy 1 év alatt közel egyharmaduk (31,67%) állt kórházi kezelés alatt; ehhez az értékhez közelít a belterületiek adata (28,34%) és kevesebb az akadémiasoknál (20%).

A *szellemi állapot* terén az akadémiasok kevésbé fáradékonyak társaiknál, nyitottak az új információk befogadására és 40%-uk folyamatos szellemi tevékenységről nyilatkozott. Ugyanez az érdeklődés a külterületiek egynegyedére jellemző csupán, egyharmaduk mentálisan fáradékony és mindössze 5%-uk folytat rendszeresen aktív szellemi tevékenységet.

Mindezekkel szoros összefüggésben áll az *érzelmi helyzetükről* általuk alkotott kép is. Kiegyensúlyozott érzelmi állapotról számolt be az akadémias csoport csaknem fele (48,33%) – míg a külterületen ez az arány csak 13,33%. Jelentős érzelmi problémákkal küzd több mint egyharmaduk (36,66%), gyakori rossz hangulat a legfőbb panaszuk egyötödüknek.

Az egészségre káros szeszesitalok fogyasztása a jelzések szerint minden csoportban maximum alkalomszerűen jellemző. Messze nem ilyen jó a helyzet a dohányzás tekintetében; a teljes vizsgálati minta több mint egyharmadára (41,67%) jellemző ez a káros szenvedély. Csoportok szintjén a legtöbben a külterületiek közül dohányoznak (20%), őket követik az akadémiasok (13,33%), majd a belterületiek (8,33%).

2.3. Az életmód vizsgálatának eredményei

Az *életmódnak*, különösen a szabadidős tevékenységeknek vannak közös sajátosságai; a tv-nézés, rádiózás, a sütés-főzés és a családi programokban való részvétel minden csoportban rendkívül kedvelt. A tanyákon élőkénél hangsúlyos a kertészkedés, ami a belterületi férfiak körében is népszerű elfoglaltság.

Az akadémiasoknál fontos szerepe van az olvasásnak és az aktív ismeretszerzésnek, tanulásnak. A legnagyobb arányban vesznek részt kulturális programokon, a legtöbbet járnak baráti társaságba és szórakozni. Olykor utazni, kirándulni is szoktak és vannak, akik egészségmegőrző szolgáltatásokat is igénybe vesznek. Néhányan társadalmi szervezetekben is tevékenykednek. A változatosabb szabadidős formákat sokkal jobb anyagi helyzetük is lehetővé teszi. Természetesen náluk is rendkívül gyakoriak és kedveltek a tradicionális

otthoni kikapcsolódási formák is, emellett néhányuknál az internetezés is szívesen választott tevékenység.

Vallási tevékenységet csak kevesen és ritkán folytatnak, a külterületen élők körében a legnagyobb ennek gyakorisága. Hasonlóan rendkívül csekély a politikai aktivitást folytatók aránya is.

A vizsgálati személyek nyilatkozhattak *jövőbeli terveikről* is. Az akadémiai csoport sajátossága, hogy a körükben rendkívül erős az értelmes élet folytatásának igénye. Ismeretszerzést tervez több mint egynegyedük (26,67%), önálló alkotó munkát kíván megvalósítani közel egyötödük (18,33%) (pl. néprajzi kutatás, könyvkiadás, családfa elkészítése), több mint egytizedük (13,33%) pedig társadalmi tevékenységbe kezd, főként egyházi és civil segítő szervezetek keretében. A különféle elképzelések alapján megállapítható, hogy ez a csoport lényegében megőrizte az aktivitását és különféle szálakkal kapcsolódik a társadalmi folyamatokhoz.

Az aktív tevékenység igényének felkeltésében és kielégítésében elsősorban az iskolázottság (tudástőke) és a kapcsolati tőke válik egyre fontosabbá, ezek érvényesülési lehetőségeit az egyén egészségi állapota alapjaiban meghatározza.

Vizsgálati eredményeim arra utalnak, hogy a Nyugdíjas Akadémia hallgatóinak részvételével Gyulán is kialakulóban van a „modern”, önmegvalósításra törekvő nyugdíjas réteg.

Összegezve megállapítható, hogy a szépkorúak körében a nyugdíjazás előtti életkor „teljesítményei”, az anyagi-kulturális és egészségi kiinduló helyzet alapvetően meghatározza a további életszakasz életminőségi elemeit. Mindezek alapján igazoltnak vélem a 3. hipotézisemet. (*„Valószínűnek tartom, hogy a belterületen élő, magasabb iskolai végzettségű és társadalmi státuszú egyének a korábban megszerzett érvényesülési készségeiket és előnyeiket a nyugdíjas korukban is megőrizték.”*)

Az élet utolsó szakaszának élvezhetőségét nagymértékben befolyásolja az ember testi-lelki állapota és aktivitása (JENSZKY Z. 2003). Ebből következik, hogy meg kell teremteni a tartalmas nyugdíjas évek lehetőségét, és érdemes arra felkészíteni az egymást követő generációkat.

3. A fiatalok vizsgálatának eredményei

3.1.Fő tevékenységi formák és az önállósodás

A három csoportot alkotó fiatalok jelentős hányada még tanulmányokat folytat, az egyetemisták fele államilag támogatott képzésben vesz részt, a költségtérítéses hallgatók jelentősebb része (72%) szülői támogatással tanul. A nagyobb hányadot képező (55%) levelező tagozatosok közel egyötöde (18%) munkanélküli, számukra a tanulás esélyteremtő lehet a későbbi elhelyezkedéshez.

A belterületiek kicsit több mint a fele dolgozik (55%), több mint egyharmaduk tanul (35%) és itt a legalacsonyabb a munkanélküliek aránya (7%).

A külterületen élők közel fele tanul, többségük szakmunkásképzőben (58%), egyharmaduk OKJ-s felsőfokú szakképzésekben és néhányan gimnáziumban (8%). Az iskolapadból már kikerültek között több a munkanélküli (26%) mint a dolgozó (20%). A többségükben szakmunkás képzettségüknek csak egytizede tudott szakmájában elhelyezkedni, sokan közülük (30%) betanított munkásként dolgoznak. Ez arra utal, hogy a város és a kistérség gazdasági adottságait figyelmen kívül hagyó szakmunkásképzés nem jelent megoldást a helyi munkanélküliség kezelésére.

Családi állapot szempontjából mind a három csoportban a hajadon illetve nőtlen státuszúak alkotják a többséget; a legnagyobb arányuk az egyetemistáknál van (66,67%). Főként 22-25 éves kortól kezdődően vannak élettársi kapcsolatban és házasságban élők. Minden csoportban népszerűbb az együttélés mint a házasság, ez utóbbi aránya a külterületieknél a legmagasabb, a párkapcsolatot jelölők 18%-a. Mind a két együttélési mód keretében születtek gyermekek, számuk az egyetemisták körében a legkevesebb, a belterületieknél majdnem kétszer annyi (13 fő) és ennek kétszerese a külterületieknél. A fiatalabb korösszetételű és 10 fővel kisebb létszámú külterületi csoportban az egyetemistákhoz képest közel négyszeres a gyermekáldás.

A fiatalok túlnyomó többsége (72%) szüleiével, nagyszüleiével él együtt, közös háztartásban és jelentős anyagi támogatással. Saját lakása csak egynegyedüknek (csoportonként 25-27%-nak) van. Az igazi szingli helyzet ritka – egyetemistáknál (6,67%) és a belterületieknél fordul elő (6,67%). A külterületi és az egyetemi csoportokban a 3 személyes, a belterületieknél a 4 fős háztartás a leggyakoribb. A külterületiek több mint egynegyede minimum 5 fős háztartásban él, itt a legnagyobb arányú a többgenerációs családmodell.

Eredményeim szerint a vizsgálati mintába tartozó fiatalok jelentős hányadánál *időben későbbre tolódik az önálló egzisztenciális életforma megteremtése*. Ennek káros társadalmi következményei is vannak, amelyek közül máris tapasztalható – főként az egyetemisták körében – a kisebb gyermekvállalási hajlandóság és az első gyermek világrahozatalának az optimális szülési kor utánra történő halasztása is.

3.2. Az értékrendszer módosulása

Vizsgálati eredményeim arra utalnak, hogy a fiatalok körében átalakulóban van a korábbi tradicionális értékrendszer és az annak alapját képező vallásos beállítódás már csak szűkebb körben érvényesül.

Rendkívül kevesen, csoportonként csak néhányan folytatnak rendszeresen hitéleti tevékenységet. Bár a vallásosságra való alapvető esélyt a többség megkapta a szüleitől – hiszen mind a három csoportban 61% fölötti a megkeresztelték aránya – ehhez képest csekély a templomba járó hívők száma. A legtöbben az egyetemisták között vannak (8,33%) és a legkevesebben a külterületiek körében (2%).

A tagok legnagyobb hányada, több mint egyharmada minden csoportban a „maga módján vallásos” kategóriát jelölte. Egyegyedük, illetve a belterületiek egyötöde a nem vallásos, bizonytalan csoportba tartozik és 8,00-13,34% közötti

az ateisták csoportonkénti aránya. A legaktívabb egyetemisták csoportjának is közel egyharmadát képezik a „nem vallásos, bizonytalan” és az ateista tagok.

A szabadidős tevékenységek elemzésekor az is kiderült, hogy a fiatalok politikai aktivitása még a hiteleti tevékenységüknél is csekélyebb mértékű.

A kapott adatok alapján megállapítható, hogy a gyulai ifjúság körében is olyan új értékrendszer formálódik, amelyben háttérbe szorulnak az ideológiai jellegű értékek (pl. vallás, pártok) és felértékelődik a fogyasztói kultúra.

A tanulmányi időtartamra, a munkanélküliek arányára, az önálló egzisztencia megteremtésére és a vallási, politikai aktivitásra vonatkozó eredményeim alapján elfogadhatónak ítélem a 4. hipotézisemet. („Úgy vélem, hogy a rendszerváltás óta a Gyulán élő ifjúság körében is az országos trendnek megfelelő társadalmi-gazdasági és értékrendszeri változások mennek végbe.”)

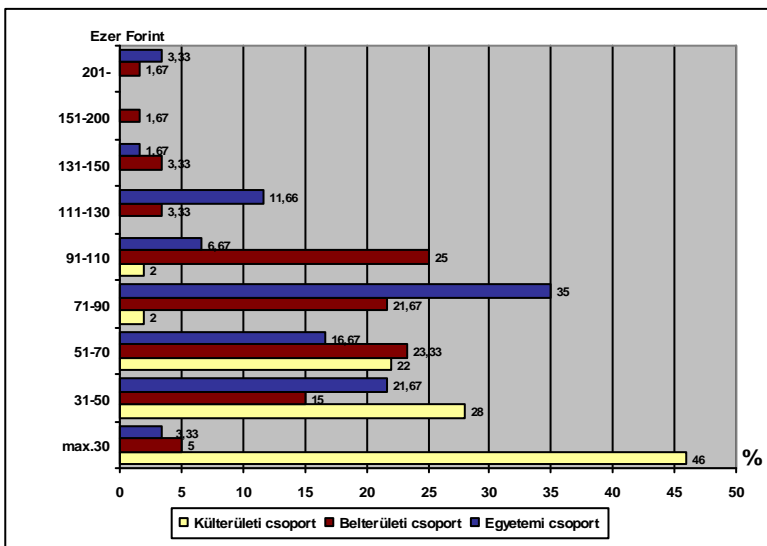
3.3. Lakhatási és anyagi kondíciók

A lakhatási feltételek tekintetében jelentős különbség van a csoportok között. A külterületen élők több mint egyharmadának (38%) nincs összkomfortos lakása; kifejezetten leromlott állagú otthona van a fiatalok 6%-nak. A másik két csoporthoz tartozóknál jóval kevesebben, csupán a csoport egytizede vélte kiváló állapotúnak lakhelyét. Ez az érték az egyetemistáknál egyharmad fölötti volt (36,67%).

A modern technikai eszközökkel és a gépjárművel való ellátottságban is jellegzetes különbségek vannak a csoportok között. A tanyákon élők ezeken a területeken csekélyebb lehetőségekkel rendelkeznek, adataiknak a szépkorúakkal történő összehasonlításból viszont látszik, hogy a technikai modernizáció a külterületeken is tetten érhető. A külterületen élő fiatalok felének van számítógépe és 72%-uk rendelkezik mobiltelefonnal az idősök 55%-ával szemben. Az autó birtoklása is nagyobb arányú; a fiatalok 40%-a használja azt, míg a szépkorúak egytizede (26%). Az egyébként is előnyösebb közlekedési helyzetben lévő egyetemistáknál (71,67%) és a belterületieknél (61,67%) ezek az értékek jóval magasabbak. (Mivel a fiatalok többsége az eltartott kategóriába tartozik, ezért az „autóbirtoklási” adatok zömében nyilván családi-szülői vonatkozásúak.)

A fiatalok anyagi helyzete rendkívül sokszínű – számottevő különbségek vannak a csoportok között (2. ábra). A legnehezebb a külterületi fiatalok megélhetése. Ők még a szépkorúaknál is rosszabb körülményekről vallottak. Míg a külterület szépkorúinak 85%-a 70 ezer forint alatti összeget kapott, a fiatalok körében ez az arány 96%. Az 50 ezer forint vagy annál kevesebb összegből élő szépkorúak összesített aránya 55%, a fiatalok körében 74%. A dominánsan 30 ezer forint alatti összeggel rendelkezők kategóriájába az idősök egyötöde tartozott, itt közel a csoport fele (46%). Néhányan vannak csupán (4%), akik a 71-110 ezer forintos kategóriába tartoznak.

Az adatokból is látható, hogy a fiatalok többsége szülői támogatás nélkül nem tudja eltartani magát.

2. ábra. Az egy főre jutó havi nettó jövedelem csoportonkénti bontásban (%)
 Forrás: Saját szerkesztés

3.4. Az életmód vizsgálatának eredményei

A fiatalok *életmódjának* formálódásában többfajta igény és érték hat. A legfontosabb változás a számítógép nyújtotta információs és szórakozási lehetőségek gyors elterjedése, még a tanyavilágban is. Ezenkívül a baráti társaságba járás volt a másik olyan tevékenység, amely mind a három csoportban a legkedveltebbek közé tartozott. A csoportok ezen toplistái érdekes eltéréseket is mutatnak.

Az egyetemistáknál a számítógépezés mögött második helyre került az olvasás és a harmadikra a sportolás. Ez az egészséges életmód részét képező fontos tevékenység a másik két csoportban csak a 21-es tevékenységi lista közepén található.

Elgondolkodtató, hogy az egyetemistáknál a karrierépítésük szempontjából is fontos tanulás csupán a hetedik helyen szerepel, megelőzik azt a különböző szórakozási formák és a barátkozás.

A belterületieknél a legkedveltebb az éttermek, kiskocsmák felkeresése és a pihenés, azt követi a sütés-főzés, a számítógépezés az ötödik helyre került.

A külterületieknél elsősorban a tanyai önfenntartáshoz és a tradíciókhoz kötődő elfoglaltságok népszerűek. A tv-nézés után a zenehallgatás a legkedveltebb. A 18-21 évesek szívesen járnak diszkóba és rockkoncertre, a sütés-főzés a nőknél minden életkorban kiemelt tevékenység, a kertészkedés

viszont csak 22 éves kortól válik fontos elfoglaltsággá, főként a férfiak körében. A 18-21 éves korosztály, ahová a még tanulók tartoznak már „megfertőződött” a számítógép lehetőségeivel, nagyon kedvelik ezt a tevékenységet; a 22-25 évesek már sokkal kevésbé, a 26-29 évesek pedig szinte nem is foglalkoznak vele. Úgy tűnik, hogy a modernizáció a jelenlegi 18-21 évesek körében érte el igazán a gyulai tanyavilágot.

Mind a három csoportra jellemző a társadalmi munkák iránti enyhe és a kulturális programok iránti változó szintű, de sokkal erőteljesebb érdeklődés.

Az életmód fontos részét képező *táplálkozás* területén eltérő gyakorisággal, de hódít a globális világ ételkínálata is, a belterületiek több mint egynegyede (26,67%), az egyetemisták közel egyötöde (16,67%) és a külterületiek kisebb hányada (8%) heti rendszerességgel eszi azokat. A megvizsgáltak körében a sör a legnépszerűbb szeszesital, napi szinten fogyasztja a csoporttagok 2-5%-a, heti gyakorisággal 6-15%-uk. Az egyetemisták és a belterületiek több mint egytizede (12% egyaránt) hetente iszik bort. A belterületiek és az egyetemisták csoportjaiban jelentős (10-15%) azon fiatalok aránya, akik heti rendszerességgel különböző típusú alkoholt fogyasztanak. Bár mennyiségre vonatkozó kérdés nem volt, de a rendszeresség és az elfogyasztott italok sokfélesége miatt ezeknél a fiataloknál érzékelhető a deviáns irányú tünetképződés veszélye is. A kérdőívek tanulságai szerint a legkevesebbet a külterületiek isznak. Összességében a fiatalok jelentősebb gyakoriságú alkoholfogyasztásról számoltak be mint a szépkorúak.

A különböző egészségnevelési ismeretek és felvilágosító akciók ellenére a teljes vizsgálati minta egyharmada dohányzik, a legtöbben a külterületiek közül (36%) és a legkevesebben, de még így is jelentős arányban az egyetemisták körében (28%).

A fiatalok lakhatási, anyagi és életmódbeli jellemzőit bemutató eredményeim alapján igazoltnak vélem az 5. hipotézisemet. („*Valószínűnek tartom, hogy a bel- és külterületen élő fiatalok jelentős hányada a közös életkori jellemzők mellett eltérő lakhatási, anyagi és életmódbeli sajátosságokkal is rendelkezik. Ezek elsősorban a szülei által elért anyagi és társadalmi pozíciók hatásait tükrözik.*”)

3.5. A testi és lelki egészségállapot néhány jellemzője

Betegnek vagy tartósan rossz állapotúnak ítéli magát az egyetemisták 6,66%-a, a belterületi és a külterületi csoportok tagjainak egytizede. Ezek ilyen fiatal korban mindenképpen magas értékek.

A fiatalok összesen 15-féle betegségtypust azonosítottak, a legtöbb félét az egyetemisták, a legkevesebbet a tanyákon élők. A teljes vizsgálati mintában a legnagyobb az allergiás betegségek aránya (8,23%), ezt követik a szív- és érrendszeri (6,47%), valamint a mozgásszervi betegségek (4,12%). Jelentős még az emésztőrendszeri betegségben szenvedők aránya (3,53%), az ötödik helyre a légzőrendszeri kórképek kerültek (2,94%). Mivel a fiatalok csoportonként minimum egyötödének, olykor egyharmadának már van valamilyen kisebb-

nagyobb kezelést igénylő betegsége, ezért érdemes a betegségek „előfutáriként” számon tartott *tüneteiket* is komolyan venni.

A *fáradtság* a megvizsgáltak közül sokaknál, a nőknél nagyobb arányban előforduló probléma. A belterületiek túlnyomó többsége (75%) fáradtan ébred, majd előbb-utóbb felrészül, 5%-uk viszont tartósan ebben az állapotban végzi napi tennivalóit. A fáradtság, enerváltság kihat a *munkaképesség* színvonalára is. Az egyetemisták egynegyede gyakran vagy aktuálisan úgy érzi, hogy csökkent munkaképességgel tevékenykedik. Kicsit nagyobb arányban jellemző ez a probléma a belterületieknél is. A külterületiek rendelkeznek a legjobb állóképességgel, de itt is a csoportnak közel egyötöde gyakran vagy aktuálisan is csökkent munkaképességűnek érzi magát. Ritkább, néha gyakori szívétáji panaszokról számolt be az egyetemisták egyharmada és a belterületiek több mint fele (51,67%).

A fizikai állapot is jelentősen hat a *szellemi és érzelmi állapotra*. Rendszeresen aktív szellemi tevékenységet a legnagyobb arányban az összességében a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező tanyákon élők jelölték (32%).

Figyelemre méltó és a „küldő” egyetemi alapképzések számára komoly kritikai észrevétel az, hogy az egyetemistáknak csak alig több mint egynegyedére jellemző az aktív szellemi elfoglaltságok végzése.

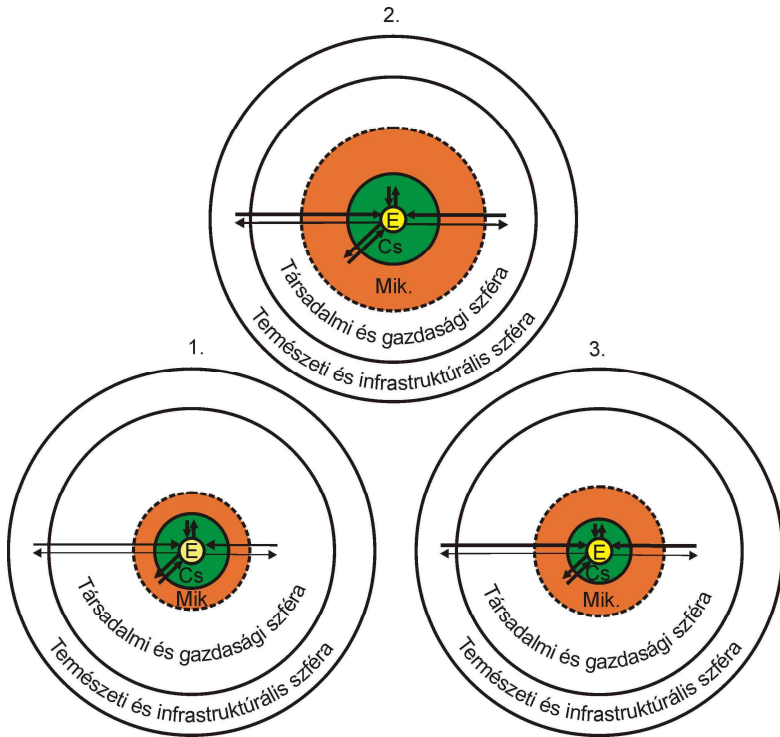
Gyakori rossz hangulat vagy érzelmi kitérések jellemzőek a csoporttagok 10-18%-ánál. A legrosszabb érzelmi mutatókkal a külterületiek rendelkeznek, több mint egytizedüknek (12%) gyakran van rossz hangulata, néhányan érzelmi kitérésekről számoltak be (6%), és itt a legkisebb a kiegyensúlyozottak aránya. Ezen elgondolkodtató és egészségnevelési szempontból is beavatkozást javasoló adatok, a fiatalok korábban leírt szabadidős tevékenységei, az alkoholfogyasztás szempontjából veszélyeztetettként bemutatott csoport, valamint a dohányzók magas aránya alapján elfogadhatónak találom a 6. hipotézisemet. („*Feltételezem, hogy a fiatalok jelentős részénél a rendszertelen, mozgásszegény vagy hajszolt életmód hatására a munkaképességüket, életminőségüket károsan befolyásoló betegségek, illetve pszichoszomatikus tünetek tapasztalhatóak.*”)

4. Az életminőség és az életműködés kölcsönhatásainak rendszere

4.1. Az egyén és az életműködési tér kapcsolatának alakulása

Az életminőséggel kapcsolatos szakirodalmi tájékozódásom és kutatási eredményeim alapján értekezésem esszenciájaként egy életműködési modellt készítettem.

Az egyén környezetével való kapcsolatrendszere élete során jelentősen változik és mindig *nagyon egyedi sajátosságokkal* jellemezhető. A szocializáció csecsemőkortól késő időskorig tartó, hosszú folyamatában bemutatathatók az emberek környezettel való interakcióinak nagyobb életszakaszokhoz köthető, *általános tendenciái* is.

Jelmagyarázat:

E = egyén

Cs = család

Mik: mikrokörnyezet

Életműködési tér =

lakhelyül szolgáló település

1. gyermekkor (0-6 év)

2. munkavállaló felnőttkor

3. székporú felnőtt (65 év-)

➡ erős hatás

➡ közepes hatás

➡ gyenge hatás

3. ábra. Az életműködési térrel való kapcsolatrendszer alakulása a szocializáció során

Forrás: Bronfenbrenner, U. (1979) és Tóth J. (1981) alapján saját szerkesztés

A 3. ábra első sorban az egyén társadalmi beilleszkedésének és szocioökológiai hatékonyságának változásait szemlélteti. Jelzi egyben – a szereplők cserélődésével (pl. a gyerekből szülő, majd nagyszülő lesz) – a társadalom generációs változásainak ciklikus rendszerét is.

A környezettel való harmónia kialakítására való törekvésben az egyedi fejlődés során megfigyelhető a teljesen kiszolgáltatott, aszimmetrikus viszonyulástól egy erősödő emberi beavatkozási készség irányába történő

elmozdulás. Később ez az erőteljesebb környezetalakító kompetencia a kor előrehaladtával és a cselekvési tér szűkülésével ismét csökken.

4.2. Az egyéni életműködési modell

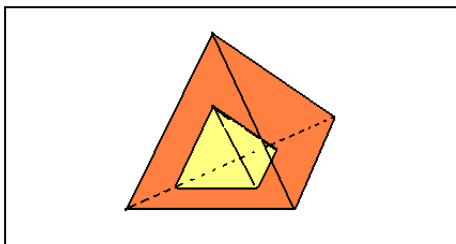
Az életminőségre vonatkozó elméleti keretek, indexértékek leírásakor, főként a nagyvárosok vonatkozó rangsorai alapján számomra egyértelművé vált, hogy az életminőség feltételrendszerének alakulása Tóth József tetraéder modelljének (1981) alkalmazásával bemutatatható.

Az emberek lakhelyéül szolgáló város vagy község az életminőség *objektív feltételrendszerét* jelenti. Ennek fő jellemzőit a természeti, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szférák kölcsönhatásrendszere alakítja.

Az életminőség *szubjektív tényezői* az adott településen élő emberektől függenek. Ennek jelentős különbségei lehetnek, így az átélt életminőség személyes variabilitása rendkívül nagy lehet.

Úgy gondolom, hogy az ember életminőségét saját életterének települési tényezői és azokkal kölcsönhatásban lévő személyisége határozza meg. Az ember életműködését – hasonlóan a településhez – egy tetraéderrel lehet modellezni. Ezen tetraéderben az emberi életműködés legfontosabb, egymással dinamikus kölcsönhatásban lévő elemei a *testi-lelki egészségállapot; a családi-baráti kapcsolatok; az anyagi helyzet és a társadalmi pozíció*.

Az életminőséget és kitérítve az alapmodell alkalmazási körét az *emberi életműködést* egy egymásra csúsztatott, *dupla, interakciós tetraéder modell* segítségével lehet értelmezni.

4. ábra. Egyéni életműködési modell

Forrás: Tóth J. (1981) alapján saját szerkesztés

Ebben a dinamikusan változó rendszerben a Tóth József által a településről alkotott tetraéder jelenti az egyén *életműködési terét*, az ember pedig – szintén tetraéderként szimbolizálva – egy belső tetraéderként létezik ebben a térben. Természetesen a társadalmi szféra tagja, ezért az öt jelző kicsi tetraéder alapja ebben az élettéri egységben található.

Az ember és a körülötte lévő tér működésében néhány *hasonló sajátosság* is felfedezhető. Ezek egyike az, hogy a létezésnek mind a két esetben van egy

elsőbbséget élvező alapbázisa, ez az életműködési tér esetében a természeti szféra, az embernél pedig a testi-lelki egészségállapot.

A tér társadalmi szférája és az egyén társadalmi pozíciója analóg jelentőségűek. Amit a gazdasági szféra jelent a tágabb térben, azt az egyedi ember anyagi helyzete szimbolizálja.

A családi-baráti kapcsolatok elsődlegesen a társadalmi lét alapegységei és a szocializáció legfontosabb szinterei. Ez a folyamat a társadalmilag elvárt magatartásmódok elsajátítása, így azt az utat és módot jelenti, ahogyan az adott térben élni és viselkedni lehet. Ez pedig az életműködési térben az infrastrukturális szféra feladatköréhez is hasonlítható (pl. utak, kommunikációs hálózatok szerepe).

A két egymásba csúsztatott tetraéder *munkamódjának fontos közös jellemzője* is van. Az életműködési térrel megegyezően amennyiben az egyén „szféráinak” bármelyikében valamilyen erőteljes változás következik be, az *kihát* a másik három területre is. (Például súlyos betegség, anyagi válság, a munkahely elvesztése, válás vagy éppen pozitív változásként házasság, gyermekvállalás, munkahelyi előléptetés.)

A modell működésének lényege, hogy az életműködési tér dinamikus változásai és az emberi tényezők *kölcsönhatásai egymással is interakcióban vannak* és így határozzák meg az adott egyén életműködési és életminőségi lehetőségeit.

A két egység egymásrahatási rendszere összességében *kiegyensúlyozatlan* (3. ábra), ez is közrejátszik abban, hogy a külső környezet bármelyik szférájából érkező erőteljes vagy nehezen feldolgozható hatás az egyén minden kiemelt életterületén jelentős változásokat okozhat. Az ember életműködési terére gyakorolt hatása általában jóval csekélyebb.

Az egyén számára létezési feltételként a legfontosabb a *testi-lelki egészségállapota*, amely meghatározza prognosztizálható életesélyét és aktivitási lehetőségeit. Környezetével állandó kölcsönhatásban van, így életének központi eleme a változásokhoz történő folyamatos *alkalmazkodás*. Az új helyzetekhez való adaptáció képessége a testi-lelki egészség megőrzésének feltétele (KOPP M.-SKRABSKI Á. 1995, KOPP M.-PIKÓ B. 2006, KOPP M. 2008).

Amennyiben az embert bármelyik fő tevékenységi területén valamilyen súlyos, nehezen feldolgozható hatás éri, akkor más életterületeken kisebb-nagyobb *kompenzációs lehetőségei* vannak. Például válás esetén gyakori a munkába menekülés és pozitív hatásaként a karrier építése.

A kölcsönhatásrendszer tényezői közül az egyén számára egész élete során az egészségi állapotán túl a legfontosabb a *családi és baráti kapcsolatainak* alakulása. Ezek minősége és jellege határozza meg azt, hogy milyen támaszra számíthat sorsának alakításakor.

A harmonikus élet egyik feltétele az, hogy a személy a családjá és mikrokörnyezetének számára fontos tagjainak többségével hatékony, kiegyensúlyozott interakciós kapcsolatban legyen. *Közérzetét* elsősorban a szubjektíven átélt hatékonysága és elégedettsége határozza meg.

III. A KUTATÁS TOVÁBBI IRÁNYAI

Az 1990-es években a magyar-román határmenti térségben elindult változások a két ország uniós csatlakozása nyomán az európai integrációs folyamat részévé váltak. A közös érdekek egyre inkább előtérbe kerülnek és új társadalmi-gazdasági változásokat indukálnak. A formálódó euroregionális folyamatok kutatása olyan elemzésekre ad lehetőséget, amelyek elősegíthetik egy-egy térség (azon belül egy-egy település) harmonikus továbbfejlesztését, integrációját. Ebben az *euoregionális térségben az életminőséggel kapcsolatos komplex kutatások* is értékesek lehetnek és elősegíthetik – akár pályázati források felhasználásával - a térségfejlesztést is.

Vizsgálatom is bebizonyította, hogy napjainkban a *tanyavilágban* mélyreható társadalmi-gazdasági átalakulási folyamatok zajlanak. Jó lenne ennek a tényezőit például Gyula tanyavilágában is alaposabban megismerni. A tanyavilág jövőjét befolyásoló megújulási-megújítási lehetőségek társadalmi-gazdasági tényezőinek feltárása (pl. az infrastrukturális fejlesztésre vonatkozó igényfelmérés) kiindulópontja lehet Gyula tanyavilágában az új perspektívák megteremtésének.

Kutatásom is igazolta, hogy a nyugdíj előtti időszak anyagi-kulturális-társadalmi pozíciói meghatározzák a szépkorúak későbbi életminőségét. Új vizsgálati lehetőség az átalakuló életmód, a *formálódó aktív nyugdíjas csoportok kutatása*, amelynek tagjai – amerikai és nyugat-európai társaikhoz hasonlóan – tevékeny és értelmes új életszakasz lehetőségeként élik meg nyugdíjas korukat. Milyen feltételei vannak a mai Magyarországon ennek a törekvésnek és igényeik milyen változásokat indukálhatnak a különféle társadalmi-gazdasági szolgáltatások formáiban? (Például az élethosszig tartó tanulás speciális formájaként lehet-e szélesebb körben is képzési rendszerük? Lehet-e nyugdíjas divat Magyarországon? Kialakul-e a sajátos turizmusuk?)

Értekezésem megerősítette a fiatal generáció körében vélelmezett *„egzisztenciális válsághelyzet”* kialakulásának sokaknál tapasztalható tényét. A krízishelyzet társadalmi-gazdasági, gyakran lelki vagy politikai okainak és következményeinek a komplex feltárása olyan új interdiszciplináris kutatási feladat, amelynek eredményei fontos szerepet töltenek be a társadalmi veszélyek előrejelzésében és megoldásában.

Vizsgálatom is rávilágított azokra a változásokra, amelyek a *családi struktúrában* zajlanak. A sokféle kutatási lehetőség közül a legizgalmasabbak egyike a család szocializációs hatásainak, a társadalmi és a családon belüli generációs és értékviszonyoknak a feltárása lehet. Érdekes lehet annak vizsgálata, hogy ennek vannak-e térségi folyamatokhoz köthető sajátosságai is? Ez a kutatási irány elősegítheti a társadalom, a családi közösség és az egyén közötti interakciós folyamat működési mechanizmusainak a megismerését is.

Számomra a legizgalmasabb feladat az általam felvázolt *életműködési modellre* vonatkozó elméleti elgondolásom részletesebb, alaposabb kidolgozása.

1. A disszertáció alapjául szolgáló publikációk

1.1. közlemények, tanulmányok, könyvrészletek, stb.

1. **ROZSNYAI K.** 2010: *Some relation between the regional socioeconomic transformations and the changes of the secondary-school system in the Southern Great Hungarian Plain Region.* – In. Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad. „Vasile Goldis” University Press, Arad, Anul 20/2010. pp. 168-175.
2. **KÖTELES L. – ROZSNYAI K.** 2008: *Some correlations between local communities and area development.* – In. Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad. Seria Stiinte Economice 18/2008 Partea I, pp. 375-380.
3. **KÖTELES L. – ROZSNYAI K.** 2008: *Losers of the political transition-consequences of „recapitalization” of rural areas in the Southeast Great Plain.* – In. Societate Si Politică „Vasile Goldis” University Press, Arad, pp. 35-42.
4. **ROZSNYAI K.** 2007: *Zsadány – az „élni akaró” falu.* – In. **Modern Geográfia**, 4.szám, pp. 96-115.
5. **ROZSNYAI K.** 2007: *Településfejlesztő tényezők Gyulán.* – In. MICHELLER M. (szerk.): Kitekintés. Tudományos és kulturális folyóirat. Vasile Goldis Egyetem Arad - Bél Mátyás Egyetem Besztercebánya - Tessedik Sámuel Főiskola GFK, Békéscsaba, XI. évfolyam, 12. szám, pp.158-164.
6. **ROZSNYAI K.** 2007: *Gyula népesedési folyamatának néhány természet- és társadalomföldrajzi tényezője az 1990-es rendszerváltásig.* – In. Szegedi Tudományegyetem, Gazdasági és Társadalomföldrajzi Tanszék, Szeged, pp. 309-313.
7. **ROZSNYAI K.** 2006: *A new possibility of the regional development.* Vasile Goldis University Press Arad, pp. 44-46.

1.2. konferencia előadásokhoz kapcsolódó publikációk

8. **ROZSNYAI K.** 2011: *„Ezüstkorúak” életminőségének alakulása és az élethosszig tartó tanulás néhány összefüggése Gyulán, a rendszerváltás után.* – In. „Kulturális valóságismeret és EKF 2010 – 35 éves a pécsi kulturaközvetítő képzés” Tudományos konferencia és emlékülés. Pécsi Tudományegyetem, FEEK, Pécs, CD, pp. 212-219.

9. **ROZSNYAI K.** 2010: *Gyulai „ezüstkoriúk” életesélyeinek alakulása a rendszerváltás után.* – In. HUNGEO 2010 Magyar Földtudományi Szakemberek X. Világtalálkozója, Régiók-határmentiség-peremterületek, Szombathely. p.51.

1.3. konferencia előadások

10. **ROZSNYAI K.** 2006: *Gyula város népesedési folyamatának áttekintése a rendszerváltásig.* Doktori képzésben résztvevő oktatók tudományos konferenciája, Tessedik Sámuel Főiskola, MVK, Szarvas, 2006. november 15.
11. **ROZSNYAI K.** 2006: *Health Tourism Education in Gyula.* „Vasile Goldis” University of Arad, 12 May, 2006.
12. **ROZSNYAI K.** 2005: *A folyószabályozások hatásai a Körösök-vidéken, avagy a „természet lázadása”.* „A mi geográfiánk” Nemzetközi Konferencia, Pécsi Tudományegyetem, Ócsény, 2005. március 17.
13. **ROZSNYAI K.** 2003: *Magyar-román együttműködési lehetőségek a turizmusban.* Európai kihívások 2. Tudományos konferencia, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2004. május 16.

2. Egyéb publikációk

1. **ROZSNYAI K.** 2007: *A folyószabályozások és árvizek hatásai a Körösök-vidéken.* Földrajzi Tanulmányok a Pécsi Doktoriskolából VI. Pécsi Tudományegyetem, TTK, Földrajzi Intézet, Pécs. pp. 11-19.
2. **ROZSNYAI K.** 2007: *The Interactions of Natural-Social Factors in the Development History of Szeghalom.* University of Miskolc. pp. 103-110.
3. **ROZSNYAI K.** 2006: *A teremtő gondolat ereje. Piacformáló egészségturisztikai képzés a Gyulai Főiskolán.* II. Országos Turisztikai Konferencia, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, CD. pp. 54-58.
4. **ROZSNYAI K.** – KRASZNAHORKAI G. (szerk.) 2005: *Térségfejlesztés és innováció. Tiszteletkötet Dr. Köteles Lajos 60. születésnapjára.* Tessedik Sámuel Főiskola Egészségügyi Intézet, Gyula. 247 p.
5. **ROZSNYAI K.** 2004: *Főiskolás stresszjelvények és megoldási lehetőségek.* Tessedik Sámuel Főiskola Tudományos Közlemények, Szarvas. Tom.4. No.2. pp.129-148.